

УДК 336.71

В.А. Андреева
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та менеджменту підприємств,
Університет економіки та права «КРОК»*

Інтеграція підприємств регіону в інноваційний кластер

У статті запропоновано визначення категорії «виробничий кластер», визначено низку переваг кластерного взаємозв'язку, охарактеризовано державно-приватне партнерство в рамках кластеризації економіки.

Ключові слова: кластер, кластерна стратегія, інноваційна модель, соціально-економічний розвиток, конкурентоспроможність регіону, інноваційні кластерні структури.

В.А. Андреева
*кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики и менеджмента предприятий,
Университет экономики и права «КРОК»*

Интеграция предприятий региона в инновационный кластер

В статье предложено определение категории «производственный кластер», определен ряд преимуществ кластерной взаимосвязи, охарактеризовано государственно-частное партнерство в рамках кластеризации экономики.

Ключевые слова: кластер, кластерная стратегия, инновационная модель, социально-экономическое развитие, конкурентоспособность региона, инновационные кластерные структуры.

V.A. Andriyeva
*PhD in Economics, Associate Professor
of Economics and Enterprises Management Department,
«KROK» University*

The integration of region enterprises into the innovation cluster

In this article the definition of “industrial cluster” was offered, the benefits of cluster relationship were determined, public-private partnership as part of the economy clustering was characterized.

Keywords: cluster, cluster strategy, innovative model, socio-economic development, the competitiveness of the region, innovative cluster structures.

Постановка проблеми

Глобалізація ринків, збільшення рівня конкуренції поступово призвели до зростаючої популярності нової виробничої інноваційної моделі, у рамках якої підприємства прагнуть об'єднатися в кластери.

Кластерний розвиток є характерною ознакою сучасної інноваційної економіки як фактор збільшення національної та регіональної конкурентоспроможності.

Як показує світова практика, кластеризація економіки впливає на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності, а кластерні стратегії економічного розвитку набули широкої популярності в більшості країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Активне формування регіональних інноваційних кластерів, розуміння конкурентних переваг нових виробничих систем відкриває перед регіонами перспективи динамічного економічного розвитку.

Вивченню кластерів, особливо їх ролі в підвищенні ефективності соціально-економічних систем, присвячено роботи В.А. Беспалова [1], Т.Ф. Барєєва [2], О.М. Коченко [9], С.Г. Полякова [3], М. Портера [4], Т.В. Цихан [5], С.А. Філатова [9] та інших. Дослідження зазначених авторів фокусуються здебільшого на вигодах економічного характеру, поза увагою залишається вивчення ролі кластерів для забезпечення збалансованого економічного розвитку. Підвищений інтерес учених-економістів спричинив появу великої кількості розробок, результатом яких стало не тільки значне зростання різного роду соціально-економічних експериментів та інновацій, а й формування десятків тисяч кластерів у світі.

Проблема полягає в дослідженні кластерів як господарських утворень нового типу, які є інструментом забезпечення збалансованого економічного розвитку країн і регіонів.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

За останні десятиріччя зростає інтерес до кластерної моделі соціально-економічного розвитку. Однак дуже часто кластерні дослідження розглядаються як завершальна фаза нової стратегії, хоча насправді це є лише початковим етапом формування кластерної моделі соціально-економічного розвитку. Приступаючи до впровадження кластерної моделі виробництва, не усвідомлюється її глибинний зміст і структура, а також специфіка формування та подальшого розвитку, не враховуються результати кластерного аналізу в регіональній політиці. Адже кластерні ініціативи посилюють конкуренцію на глобальних ринках і є фундаментальною організаційною основою для реалізації ключових принципів становлення національної та регіональної економіки і відповідно розроблення стратегій соціально-економічного розвитку.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз наявних передумов і потенційних можливостей кластеризації економічного середовища як механізму збалансованого економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Кластер – cluster (англ.) – група однакових або подібних елементів, зібраних разом або близько один до одного. Узагальнюючи думки вчених [1; 2; 4; 5], зазначимо, що виробничий кластер є групою економічно пов'язаних фірм, інших юридичних осіб та інститутів, що розміщені територіально компактно та є новою ефективною системою взаємодії, постійного ділового спілкування територіально і економічно споріднених учасників виробничого процесу заради отримання кожним із них сукупного синергетичного комерційного результату.

Найбільш популярними стали кластерні теорії розвитку М. Портера [4]. На сучасному етапі розвитку науково-теоретичних досліджень кластерів експерти виділяють сім основних характеристик, залежно від комбінації яких і буде здій-

снюватися вибір тієї або іншої кластерної стратегії, а саме: географічну, горизонтальну, вертикальну, латеральну, технологічну, фокусну та якісну [5].

1. Географічна – передбачається побудова просторових кластерів економічної активності, починаючи з місцевих, (наприклад, садівництво у Нідерландах) до глобальних (аерокосмічний кластер).

2. Горизонтальна – кілька галузей або секторів можуть входити в більш великий кластер (наприклад, система мегакластерів у економіці Нідерландів).

3. Вертикальна – у кластерах можуть бути присутні суміжні етапи виробничого процесу. При цьому важливо, хто саме з учасників сітки є ініціатором і кінцевим виконавцем інновацій у рамках кластера.

4. Латеральна – у кластер об'єднуються різні сектори, які можуть забезпечити економію за рахунок ефекту, що веде до нових комбінацій (наприклад, мультимедійний кластер).

5. Технологічна – сукупність галузей, що використовують одну й ту ж технологію (наприклад, біотехнологічний кластер).

6. Фокусна – кластер фірм, що концентруються навколо одного центру – підприємства, НДІ або навчального закладу.

7. Якісна – акцент на характері співпраці фірм, на розвитку стабільності, стимулів щодо розвитку інновацій.

Упровадження кластерної концепції виробництва дало змогу великій кількості країн підвищити ефективність функціонування економіки. Однією з ключових проблем освоєння кластерної моделі є визначення і виокремлення з багатьох різновидів кластерних зв'язків конкретної схеми виробничих відносин мережевого утворення, включаючи [6] територіальну близькість, соціальні відмінності, особливості технології, напрями виробничих потоків.

Саме ступінь близькості членів кластера за переліченими показниками визначає міцність і ефективність мотивованого функціонування цієї конкретної кластерної виробничої системи.

Кластеризація надає реальну перевагу над бізнес-структурами, які працюють відокремлено (рис. 1).

Визначимо низку переваг кластерного взаємозв'язку:

1. Посилення міжфірмових потоків ідей та інформації шляхом обміну ідеями між партнерськими фірмами при виконанні спільної роботи, у рамках контрактів із спільними постачальниками.

2. Розширення потоку інформації та створення соціальної основи для зниження вартості трансакцій та інших непрямих витрат учасників кластера.

3. Створення локально сконцентрованих ринків праці.

4. Посилення процесів спеціалізації та розподілу праці між фірмами – широкий масштаб операцій.

5. Зниження вартості одиниці технічної послуги, наданої членом кластера.

6. Субконтрактація за замовленнями, виконання яких ускладнюється через відсутність потужностей.

7. Використання потенціалу всіх контракторів.

8. Збереження кола постійних замовників.

Важливість прямих зв'язків «покупець – постачальник» зростає в разі переходу від вертикальної інтеграції, коли одна ключова компанія виконує всі етапи виробничого процесу, до горизонтальної інтеграції, коли кожна компанія спеціалізується на окремих операціях спільного виробничого процесу та координує свою діяльність із роботою інших фірм-учасниць.

Результатом розширення діяльності кластерів високотехнологічних вироб-

Рис. 1. Приклад кластера в інноваційній економіці

ництв стала значна структурна зміна світового експорту на користь продукції високо- і середньотехнологічних галузей для інноваційно активних країн (Японії, США і більшості країн ЄС).

На базі розрахунку Індекса зростання конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) здійснюється ранжування країн у відповідності з методикою Світового економічного форуму (WEF), розробленої для щорічного «Звіту про глобальну конкурентоспроможність». Конкурентна боротьба на світових ринках визначила глобальних інноваційних інкубаторів – ЄС, США і Канада, Східно-Азійський регіон [7].

До технологічних лідерів потрапляють країни, які нарощують зусилля в галузі нанотехнологій, генної інженерії, біотехнологій, штучних полімерів, нетрадиційної енергетики, переходу від стратегії технологічної імітації до стратегії технологічного донорства.

Згідно з методикою ВЕФ країни-інноватори посідають найвищі ранги в рейтингу конкурентоспроможності 117 країн світу за підсумками ранжування в останнє десятиріччя.

У рейтингу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) за 2015 р. Україна втратила 3 позиції та спустилася з 76-го (у 2014 р.) на 79-те місце серед 140 країн світу (між Гватемалою та Таджикистаном). Причому показник конкурентоспроможності України також знизився: на 0,11 – із 4,14 до 4,03.

Індекс конкурентоспроможності визначає здатність економіки зростати у довгостроковій перспективі. Він складається з 114 показників, 2/3 яких – це результати опитування керівників бізнесу, 1/3 – статистична інформація. Опитування бізнесу проводилося в січні-березні 2015 р., більшість статистичних даних – за 2014 рік.

Показник макроекономічного середовища України погіршився, перш за все, через зростання рівня інфляції, що зумовлено низкою об'єктивних факторів і дій, які є необхідними на шляху реформ: значне знецінення національної валюти проти іноземних валют, зокрема, долара США, зумовлене геополітичною невідзначеністю.

За експертними оцінками та оцінками НБУ внесок адміністративного підвищення цін у зростання споживчих цін оцінюється на рівні 19,5%. Україна втратила 44 позиції за показником державного боргу і у 2015 р. посіла 110-те місце серед 140 країн, оскільки відбувалося зростання обсягу державного боргу. Відбулося також погіршення оцінки сальдо державного бюджету (мінус 5 місць, 104-те місце) і кредитного рейтингу країни (мінус 13 місць, 118-те).

Показник рівня розвитку фінансового ринку знизився через погіршення оцінок бізнесом можливості отримання фінансування на внутрішньому фондовому ринку (мінус 10 позицій, 118-те місце) і регулювання фондового ринку (мінус 8 позицій, 135-те місце), а також зниження індексу захисту юридичних прав (мінус 6 позицій, 17-те місце).

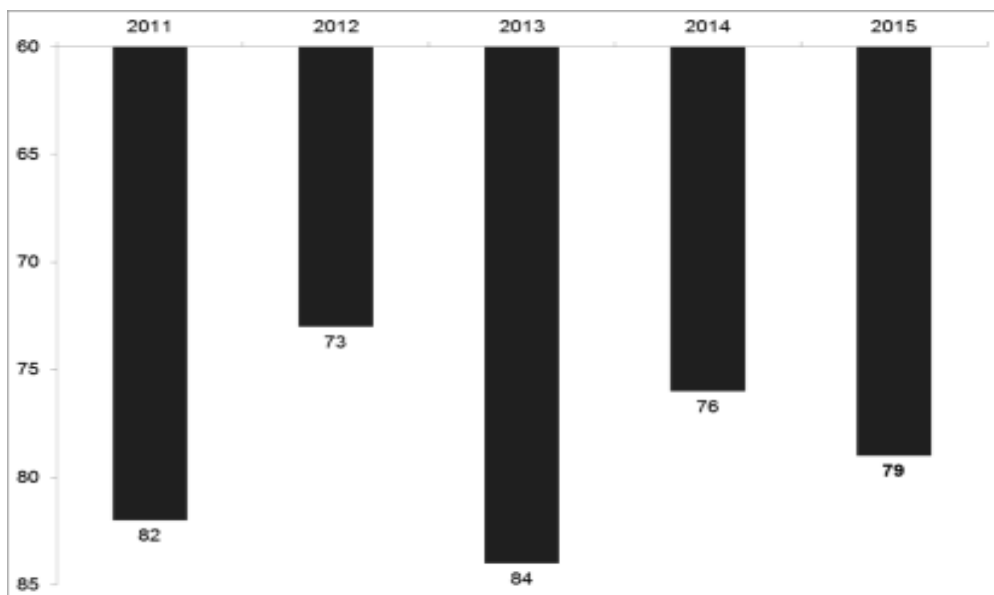

Рис. 2. Позиція України в глобальному рейтингу конкурентоспроможності

Джерело: [7, с. 3]

Погіршення оцінок бізнесом можливості отримання фінансування на внутрішньому фондовому ринку зумовлене як негативними змінами в економічній ситуації, так і зменшенням частки інвесторів, які згодні вийти з найбільш активного активу – коштів і увійти в інструменти капіталу або боргові цінні папери [8]. Опосередковано ці причини призвели й до падіння індексу регулювання фондового ринку.

Падіння індексу захисту юридичних прав зумовлене погіршенням захисту прав кредиторів, зокрема забезпечених. Саме тому вирішення цього питання стало умовою меморандуму з МВФ від 21 липня 2015 року.

Традиційно Україна відстає в рейтингу за складовими якості інституцій (у 2015 р., як і у 2014 р., країна посідає 130-те місце) та ефективності ринку товарів та послуг (106-те місце).

За складовою інституцій найгіршими є оцінки бізнесом марнотратства в бюджетних витратах (134-те місце), захисту інтересів міноритарних акціонерів (134-те) і надійності роботи правоохоронних органів (133-те). Впали оцінки втрат бізнесу від загрози тероризму (мінус 16 місць, 133-те) через об'єктивні причини конфлікту за сході країни.

За результатами 2015 р. Україна має кілька конкурентних переваг за інноваціями. Країна посіла 29-те місце в рейтингу за наявністю наукових та інженерних кадрів, 43-те – за якістю науково-дослідних закладів та 50-те – за кількістю патентів на винаходи. Очевидно, що інновації є потенціалом для зростання економіки. Тому необхідними є зусилля держави і бізнесу: збільшити державні закупівлі високотехнологічної продукції (наразі Україна посідає 98-те місце) і вдосконалити співпрацю університетів і бізнесу в науці та інноваціях (74-те місце).

Для подолання подальшого падіння вимогою на сучасному етапі розвитку України є необхідність активізації дій уряду і регіональних органів влади з метою системного підвищення конкурентоспроможності шляхом стимулювання розвитку нових форм просторової організації виробництва та кооперації між основними функціонерами економіки країни.

Саме об'єднання підприємств і організацій у кластерні системи найкращим чином сприяє зростанню ділової активності, подоланню факторів, що гальмують розвиток економіки України [8]. Кластери виконують роль конструктивних блоків у продуктивній, інноваційній економіці.

За результатами експертної оцінки виробничого та ринкового потенціалу промислових підприємств Київської області, які визначають загальнообласні фінансово-економічні показники, формування кластерних систем у найближчій перспективі можливе в таких сферах діяльності: виробництво вантажопіднімальної техніки; виробництво деревини та виробів із деревини, меблеве виробництво; вторинні енергетичні матеріали; будівництво; інформаційні технології; мода, текстиль, рітейл; книговидавництво; біотехнології, медичні та ветеринарні препарати.

Поступове прискорення процесу кластеризації економіки в пострадянських країнах можливе за допомогою використання досвіду як розвинених країн, так і країн, що розвиваються та запроваджують механізми державно-приватного партнерства (рис. 3), що слід розглядати як перший крок до впровадження в національну економіку системи виробництва на основі кластерів.

Таким чином, ситуативний аналіз вітчизняного економічного середовища свідчить, про відсутність передумов, мотивів і стимулів до кластеризації вітчизняної економіки. Першим кроком у цьому напрямі може бути реалізація механіз-

Рис. 3. ДПП у системі кластеризації економіки

му державно-приватного партнерства. Це дасть змогу забезпечити збільшення обсягів ВВП, посилить експортний потенціал, сприятиме скороченню виробничих витрат. Зазначені ефекти позначаються не лише на розвитку галузей економіки, а й на якісній трансформації всього суспільства. Однак слід визнати, що формування сучасних партнерських відносин між органами місцевої влади і діловими колами, науково-дослідними інституціями, які підтримують виробництво, є складним комплексним процесом. Формуванню партнерських відносин в Україні заважає несприятливий підприємницький клімат, нерозвиненість ринкової інфраструктури та нормативно-правова неврегульованість економічної діяльності тощо. Розвиток кластерних ініціатив в Україні, як підгрунтя для позитивних змін, потребує реалізації таких аспектів: розроблення стратегії підвищення конкурентоспроможності країни та регіонів на основі формування та розвитку інноваційних кластерних структур; забезпечення координації діяльності міністерств і відомств у формуванні транскордонних, національних і регіональних інноваційних кластерів, ураховуючи пріоритети національного та європейського розвитку; стимулювання ділової активності щодо формування регіональних промислових кластерів для взаємодії влади з великим, середнім і малим бізнесом; сприяння формуванню міжрегіональних кластерів у межах країни; створення можливості для участі українських кластерних об'єднань у міжнародних кластерних альянсах; забезпечення втілення в країні системи інноваційних освітніх програм для підготовки спеціалістів, які беруть участь у функціонуванні виробничих мережних структур.

Висновки

Основними факторами, які стримують ефективний розвиток кластерних утворень, є: низька якість управління при формуванні кластерної моделі розвитку; відсутність чіткого механізму формування кластерних утворень; низький рівень розвитку територіальних інтегрованих систем; недостатній розвиток малого бізнесу; слабкий рівень розвитку інфраструктури та організаційних умов; низький рівень довіри між основними суб'єктами економічної діяльності; низька якість бізнес-клімату; відсутність культури інформаційної відкритості; недовіра потенційних учасників кластера та формування недобросовісної конкуренції; низька культура виробництва та відсутність досвіду управління на основі аутсорсингу; сприйняття факторних умов як основної детермінанти розвитку кластерів; низький рівень розвитку асоціативних структур, які не справляються із завданнями розроблення та просування пріоритетів та інтересів регіонального розвитку; використання лише інструментарію короткострокового прогнозування.

Література

1. Беспалов В. А. Кластеры помогают пензенским предприятиям развиваться / В. А. Беспалов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.penzainform.ru/news/briefing/2015/12/03/v_bespalov_klasteri_pomogayut_penzenskim_predpriyatiyam_razvivatsya.html
2. Бареев Т. Ф. Понятие и основные черты кластера / Т. Ф. Бареев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ecsn.ru/files/pdf/201208/201208_106.pdf
3. Поляков С. Г. Статистическое обследование малых инновационных предприятий / С. Г. Поляков, В. А. Казьмин, А. Я. Ларчиков // Инновации. – 2011. – № 3 (149). – С. 18-26.
4. Портер М. Конкуренция / М. Портер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vk.com/doc-69092205_285310122?hash=ac66149d8a76e7aa0e&dl=b01f913aa3c0dfa962
5. Цихан Т. В. Кластерная теория экономического развития // Теория и практика управления. – № 5. – 2003. – С. 23-27.
6. Длугопольський О. І. Кластерна модель розвитку промислового виробництва регіону як фактор ефективних структурних реформ (на прикладі Тернопільської області) / О. І. Длугопольський // Економічний Часопис-XXI. – № 2. – 2003. – С. 45-49.
7. Чухай Г. Україна у рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2015 / Під ред. Г. Чухай [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/news/ukrayina-ureyutngu-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2015>
8. Інструмент європейського сусідства і партнерства – нові можливості для України / За ред. Н. Андрусевич. – Львів, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rac.org.ua/index.php?id=56>
9. Філатов С. А. Розвиток інноваційних кластерів в Україні / С. А. Філатов, О. М. Коченко // Вчені записки університету «КРОК». – 2014. – №. 38. – С. 46-53.